A movie poster for the film 'Sobibór'. The central figure is a man in a dark, heavy coat and a military-style cap, holding a handgun pointed towards the viewer. He is standing in front of a chain-link fence. Behind the fence, a large crowd of people, mostly men in dark clothing and hats, are visible. The background is hazy and smoky, with a watchtower visible in the upper right corner. The title 'SOBIBÓR' is written in large, white, stylized block letters across the middle of the image.

SOBIBÓR

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELI

S O B I B Ó R

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELI

SPIS TREŚCI

Wstęp	4
Scenariusze lekcji	8
Scenariusz I. Wokół filmu „Sobibór”	14
Scenariusz II. Od pogardy do zbrodni: korzenie Holokaustu	22
Scenariusz III. Człowiek wobec śmierci i zła: postawy więźniów Sobiboru	30
Scenariusz IV. Opór: nie tylko bohaterowie	39
Aneks. „Ziemio, nie kryj mojej krwi...” - wycieczka do wybranego miejsca Zagłady	46

WSTĘP

Na wciąż wydłużającej się liście zbrodni ludobójstwa Holokaust zajmuje miejsce szczególne. Nie wynika ono nawet z liczby ofiar, która nie tylko w przypadku Zagłady przekracza możliwości ludzkiego wyobrażenia. Zbrodnia dokonana przez nazistowskie Niemcy oraz ich mniej lub bardziej samodzielnych sojuszników i kolaborantów dokonała się z niespotykaną wcześniej systematycznością i premedytacją.

To prawda, że to nie Niemcy wynaleźli getta i obozy koncentracyjne. Ideę fizycznego oddzielenia ludności stosowano wiele razy wcześniej w historii. Jak się powszechnie przyjmuje, pierwsze getto istniało przez setki lat w Wenecji, w dzielnicy Cannaregio. Obozy koncentracyjne jako miejsce przymusowego przetrzymywania grup ludności nie ze względu na dowiedzioną winę, ale takie czy inne potrzeby ideologiczne, wojskowe czy polityczne świat widział już podczas drugiej wojny burskiej. Ze zbrodniczym rozmachem system obozów koncentracyjnych rozwinęto w Związku Radzieckim. Niemcy czerpali obficie zarówno z obcych, jak też z własnych doświadczeń, jak choćby z dokonanego na początku XX wieku ludobójczego stłumienia powstań namibijskich ludów Herero i Namaqua. Jednak dopiero nazizm stworzył obozy zagłady — miejsca przeznaczone do masowej eksterminacji, wkomponowane w cały skomplikowany system transportu, rabunku i zacierania śladów mordu na całych narodach, którego istotnym elementem były getta żydowskie. W chwili, gdy na potrzeby akcji o kryptonimie Reinhardt założone zostały najstraszniejsze fabryki śmierci, naziści dokonali już mordu na osobach cierpiących z powodu upośledzeń lub chorób psychicznych (tzw. Akcja T4). W końcu 1941 roku pozorne sukcesy w wojnie ze Związkiem Radzieckim dały przywódcom niemieckim poczucie pewności, że zwycięska wojna daje okazję do realizacji w pełnym zakresie ludobójczych zamierzeń. Wtedy przystąpiono do pełnej realizacji Ostatecznego Rozwiązania Kwestii Żydowskiej.

Żydzi ginęli w tysiącach nazwanych i anonimowych miejsc. Symbolem Holokaustu stały się jednak przede wszystkim obozy zagłady. Wszystkie sześć wielkich ośrodków eksterminacji europejskich Żydów zlokalizowano na ziemiach okupowanej Rzeczypospolitej. Na ziemiach nie-

legalnie włączonych do Rzeszy umieszczono dwa: najstłynniejszy symbol pogardy dla drugiego człowieka, czyli obóz Auschwitz-Birkenau [Oświęcim-Brzezinka] oraz Kulmhof [Chełmno nad Nerem]. Na terenach Generalnego Gubernatorstwa założono cztery ośrodki zagłady. Obozy zagłady w Bełżcu, Sobiborze i Treblince założono w pobliżu ustalonej w końcu 1939 roku wschodniej granicy Generalnego Gubernatorstwa. Takie położenie miało służyć zachowaniu zbrodni w tajemnicy. Po rozważeniu szczegółów planu do systemu Zagłady włączono również obóz koncentracyjny na lubelskim Majdanku. Przedmiotem dyskusji pozostaje, czy tę listę sześciu obozów zagłady należy rozszerzyć o założony na przedmieściach białoruskiego Mińska obóz w Małym Trościeńcu czy miejsce ludobójstwa dokonanego przez chorwackich ustaszy w Jasenovacu.

Opór ludności żydowskiej, organizowany w warunkach dramatycznie trudnych, w obliczu eksterminacji całego narodu należy do najbardziej heroicznych wydarzeń w dziejach świata. Film „Sobibór” — dru-

gi już po nakręconej w 1987 roku „Ucieczce z Sobiboru” — pozwoli przypomnieć zarówno o zbrodni Holokaustu, jak też o bohaterstwie uczestników powstania.

Od zakończenia drugiej wojny światowej minęło już ponad siedemdziesiąt lat. Nie powinniśmy jednak pozwolić, by pamięć o Zagładzie zatarła się. Pamięć należy się nie tylko ofiarom, ale również nam samym. Od 1945 roku na świecie dokonano kolejnych straszliwych zbrodni. Około miliona ludzi zginęło w Rwandzie. Niemal w sercu Europy dokonały się zbrodnie podczas wojny w byłej Jugosławii, na czele z rzezią w Srebrenicy. Na oczach świata dokonały się i dokonują zbrodnie w Syrii, w tym ludobójstwo jazydów. Obejrzenie filmu „Sobibór” w ramach zajęć szkolnych, a następnie powiązane z nim zajęcia mogą przyczynić się do zwiększenia nie tylko wiedzy uczniów, ale też ich wrażliwości na różne formy zła.

SCENARIUSZE LEKCJI

Zamieszczone poniżej scenariusze lekcji mogą zostać przez nauczyciela wykorzystane w całości, w części, lub posłużyć jedynie jako źródło inspiracji do przygotowania własnych, autorskich zajęć na temat Holokaustu. Nauczyciel może również potraktować obejrzenie z uczniami filmu „Sobibór” jako punkt wyjścia do rozmów na liczne tematy pokrewne: na temat nie tylko antysemityzmu, ale też innych uprzedzeń, na temat lokalnej pamięci, zjawisk wojny czy zła. Scenariusze adresowane są przede wszystkim do nauczycieli historii oraz wiedzy o społeczeństwie.

Scenariusze zostały napisane tak, by złożyć się w całości na następujący blok zajęć:

Oczywiście, nie każdy nauczyciel zdoła wygospodarować w rocznym i tygodniowym planie lekcji przestrzeń na tyle zajęć. Warto jednak szukać różnych możliwości, w tym wykorzystania współpracy z nauczycielami innych przedmiotów. W oczywisty sposób historyk lub nauczyciel wiedzy o społeczeństwie może podjąć współpracę z polonistą, wychowawcą, etykiem czy katechetą.

DLA KOGO LEKCJE O ZAGŁADZIE?

Z jednej strony chciałoby się odpowiedzieć: dla każdego. Z drugiej musimy pamiętać o drastyczności omawianych zagadnień i koniecznej do rozmowy dojrzałości. Prowadzi to do wniosku, że idealnym momentem jest IV etap edukacyjny, to jest liceum.

Z punktu widzenia nauczyciela historii pomocą służy podstawa programowa tego przedmiotu.

W przypadku nauczania **historii** w liceum **w zakresie podstawowym** obejrzenie film „Sobibór” i omówienie go łączy się z podstawą programową w następujących punktach:

3

Kryzys demokracji w Europie Zachodniej. Uczeń:

- 1) charakteryzuje okoliczności oraz następstwa dojścia do władzy Mussoliniego i Hitlera;
- 2) porównuje faszyzm z nazizmem, uwzględniając organizację państwa, ideologię oraz politykę wobec społeczeństwa;

7

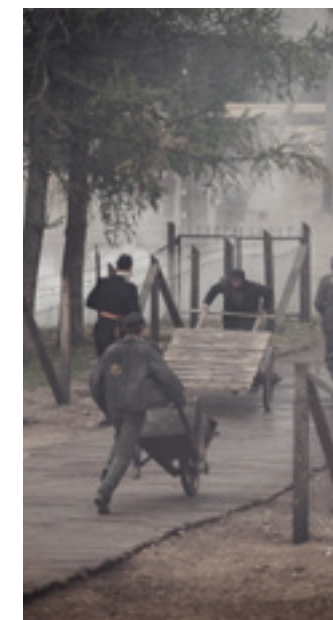
II wojna światowa. Uczeń:

- 5) przedstawia przyczyny i skutki Holokaustu oraz opisuje przykłady oporu ludności żydowskiej;

8

Ziemie polskie pod dwiema okupacjami. Uczeń:

- 1) porównuje cele i metody polityki niemieckiej i radzieckiej w okupowanej Polsce;
- 4) analizuje zmiany terytorialne, straty ludnościowe, kulturowe i materialne Polski będące następstwem II wojny światowej.

W przypadku nauczania **historii w liceum w zakresie rozszerzonym** są to przede wszystkim punkty:

Kryzys demokracji i systemy totalitarne. Uczeń:

- 2) wyjaśnia społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturowe uwarunkowania rządów autorytarnych w Europie Środkowo-Wschodniej, faszyzmu włoskiego i nazizmu oraz charakteryzuje aktywność międzynarodową Włoch i Niemiec w latach trzydziestych XX w.

Europa pod okupacją niemiecką i Holokaust. Uczeń:

- 1) charakteryzuje politykę III Rzeszy wobec społeczeństw okupowanej Europy, w tym nazistowski plan eksterminacji Żydów oraz innych narodowości i grup społecznych;
- 2) opisuje postawy Żydów wobec polityki eksterminacji, w tym powstanie w getcie warszawskim, a także opisuje postawy społeczeństwa polskiego wobec Holokaustu;
- 3) ocenia stosunek społeczeństw i rządów świata zachodniego oraz Kościoła katolickiego do Holokaustu.

8 Okupacja niemiecka i radziecka na ziemiach polskich. Uczeń:

- • 3) wskazuje podobieństwa i różnice w polityce obu okupantów wobec narodu polskiego.

Wreszcie, trzecią przestrzenią jest przedmiot uzupełniający **historia i społeczeństwo**. Naturalnym miejscem wkomponowania tematu Zagłady jest blok „Ojczysty Panteon i ojczyste spory”:

9 Ojczysty Panteon i ojczyste spory. Uczeń:

- • E.9.2. — charakteryzuje postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu, oraz koncepcje współpracy lub przystosowania.

Zajęcia na temat Holokaustu, ze szczególnym położeniem nacisku na jego przyczyny mogą zostać wkomponowane w lekcje **wiedzy o społeczeństwie**. W zakresie podstawowym wskazuje na to przede wszystkim punkt podstawy programowej:

6 Ochrona praw i wolności. Uczeń:

- • 5) rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji.

Z kolei w przypadku **wiedzy o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym** jest to podobnie brzmiący punkt:

6 Naród, ojczyzna i mniejszości narodowe. Uczeń:

- • 5) rozpoznaje przejawy ksenofobii, antysemityzmu, rasizmu i szowinizmu i uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.

Poniższe scenariusze, powiązane z seansem filmu „Sobibór” mają służyć wsparciu pracy nauczycieli w tym szczególnie ważnym temacie.

SCENARIUSZ I. WOKÓŁ FILMU „SOBIBÓR”

Scenariusz lekcji historii dla liceum. Scenariusz podzielony jest na dwie części, przeznaczone do realizacji w ramach dwóch godzin lekcyjnych: przed i po seansie filmu.

CELE LEKCJI

Wiadomości:

1. Uczeń zna tytuły kilku wybranych filmów historycznych, w tym najważniejszych dzieł dotyczących Holocaustu.
2. Uczeń zna pojęcia: Holocaust, Szoah i Zagłada.
3. Uczeń zna najważniejsze fakty dotyczące obozu zagłady w Sobiborze oraz bohaterskiego powstania z 14 X 1943 roku.

Umiejętności:

1. Uczeń potrafi wyjaśnić, czym jest film historyczny i co różni go od innych gatunków filmowych.
2. Uczeń potrafi omówić cechy wyróżniające Holocaust na tle innych zbrodni ludobójstwa.
3. Uczeń rozumie i potrafi wyjaśnić fakty różniące obóz zagłady w Sobiborze od miejsc niewolniczej pracy organizowanej przez Niemcy i inne państwa totalitarne.

CZĘŚĆ A

CZYM JEST I PO CO JEST FILM HISTORYCZNY? (zajęcia przed seansem w kinie)

WPROWADZENIE DO ZAJĘĆ

Informujemy uczniów, że niedługo obejrzą film historyczny. Zanim dowiedzą się jaki i na jaki temat przeprowadzisz zajęcia na temat filmu historycznego w ogóle.

PYTANIE DO UCZNIÓW

PROSIMY O PRZYPOMNIENIE SOBIE ZNANYCH IM FILMÓW HISTORYCZNYCH.

PROSIMY O WYMIENIANIE

Tytuły wypisujemy na tablicy, w miarę możliwości porządkując je chronologicznie. Przykładowo, zapis na tablicy może wyglądać następująco:

Starożytność	Średniowiecze	Epoka nowożytna	XX wiek
<i>Faraon</i> <i>Ben Hur</i>	<i>Imię róży</i> <i>Krzyżacy</i>	<i>Danton</i> <i>Ziemia obiecana</i>	<i>Na zachodzie bez zmian</i> <i>Popiół i diament</i> <i>Pianista</i> <i>Most na rzece</i> <i>Kwai</i>

Pojawienie się tytułu filmu opowiadającego o wydarzeniach bardzo niedawnych (np. „Spotlight”) można potraktować jako okazję do rozmowy o tym, gdzie kończy się historia, a zaczyna bieżąca polityka czy publicystyka.

Pojawienie się filmu wykorzystującego motyw historyczny bardzo swobodnie (np. „Asteriks i Obelix: Misja Kleopatra”, czy nawet „Gra o tron”) jest świetną okazją do rozmowy o granicach swobody w traktowaniu historii i definicji filmu historycznego.

BUDUJEMY WRAZ Z UCZNIAMI DEFINICJĘ FILMU HISTORYCZNEGO

Najprawdopodobniej filmy dotyczące XX wieku będą miały wyraźną przewagę liczebną nad pozostałymi okresami. Jeżeli tak się nie stanie, możemy zasugerować uczniom jeszcze kilka z pewnością im znanych tytułów (choćby, z wszystkimi znanymi zastrzeżeniami, serial „Cztery pancerni i pies”) lub wskazać, że dla tak krótkiego okresu jak XX wiek jest ich proporcjonalnie bardzo dużo.

PYTANIE DO UCZNIÓW

Z CZEGO MOŻE WYNIKAĆ TA PRZEWAGA FILMÓW DOTYCZĄCYCH NAJNOWSZEJ HISTORII?

Mogą się pojawić m.in. takie odpowiedzi:

- Te wydarzenia miały miejsce niedawno i autorzy filmów mają do nich osobisty stosunek.
- Te wydarzenia w największym stopniu ukształtowały otaczający nas świat.
- Państwa, szczególnie te niedemokratyczne, mogły łatwo wykorzystywać historię do wspierania swojej polityki.
- Autorom jest łatwiej przedstawić świat nie tak odległy od naszego, jak w przypadku filmu o średniowieczu.
- Filmem posługujemy się dopiero od 1895 roku.

PYTANIE DO UCZNIÓW

PROSIMY O PODANIE TYTUŁÓW FILMÓW DOTYCZĄCYCH ZBRODNI DOKONYWANYCH W CZASIE DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ. JEŻELI TAKIE TYTUŁY JUŻ POJAWIŁY SIĘ NA TABLICY, STARAMY SIĘ WSPÓLNIE POSZERZYĆ LISTĘ.

Do najważniejszych filmów dotyczących zbrodni tego okresu należą:

- „Chłopiec w pasiastej piżamie”
- „Korczak”
- „Lista Schindlera”
- „Pianista”
- „Ucieczka z Sobiboru”
- „W ciemności”
- „Życie jest piękne”
- ale również „Katyń” i „Wołyń”; tematu Zagłady dotyczą pośrednio m.in. nagrodzona Oscarem „Ida” i kontrowersyjne „Pokłosie”
- „Shoah”
- „Apel”

MINI-WYKŁAD

Omawiamy najważniejsze filmy nakręcone na ten temat zwracając uwagę, że to tylko wybór spośród ogromnego dorobku kinematografii na temat Zagłady. Wyjaśniamy lub przypominamy, czym był Holokaust [Holocaust], wyjaśniając również, że hebrajskie pojęcie Shoah [Zagłada] może być traktowane jako synonim.

Dzielimy uczniów na niewielkie grupy.

ZADANIE DLA GRUP

Z CZEGO MOŻE WYNIKAC FAKT, ŻE NAKRĘCONO TAK WIELE FILMÓW NA TEMAT HOLOKAUSTU?

Po kilku minutach wysłuchujemy odpowiedzi, zbierając najważniejsze hasła na tablicy. Można to zrobić w formie mapy myśli. Mogą pojawić się przy tym takie spostrzeżenia:

- zasięg zaplanowanego ludobójstwa: nie chodziło o dokonanie czystki etnicznej na określonym terenie (jak w przypadku rzezi Ormian), realizowanie z pomocą zbrodniczych środków interes ekonomiczny (ludobójstwo w Kongo) czy wymordowanie części ludności poprzez sztucznie wywołaną klęskę głodu (spowodowany przez władzę radziecką Hołodomor), ale całkowitą eksterminację całego narodu i jego wiary, docelowo na całym świecie;
- systematyczność zbrodni;
- użycie do niej skomplikowanych środków logistycznych i technicznych;
- zaangażowanie do zamordowania milionów ludzi względnie niewielkiej liczby bezpośrednich sprawców (liczebność załogi SS w Sobiborze pokazuje film);
- stojąca za ludobójstwem zarówno zimna kalkulacja, jak zbrodnicza ideologia.

Moment ten pozwala nauczycielowi zorientować się, jaki jest zakres wiedzy jego uczniów na temat Holokaustu. Dzięki temu można dostosować poziom merytoryczny zajęć do potrzeb młodzieży.

INFORMACJA

Mówimy uczniom, że obejrzą film „Sobibór”, którego akcja rozgrywa się w obozie zagłady w Sobiborze. Omawiamy miejsce, godzinę i inne potrzebne szczegóły.

ZADANIE

PROSIMY, BY UCZNIOWIE PO OBEJRZENIU FILMU, A PRZED NASTĘPNĄ LEKCJĄ POSTARALI SIĘ Z POMOCĄ INTERNETU SPRAWDZIŁY PRAWDZIWOSĆ PRZEDSTAWIONYCH W FILMIE WYDARZEŃ, JAK RÓWNIEŻ HISTORYCZNOŚĆ POSTACI.

CZĘŚĆ B

OMÓWIENIE FILMU „SOBIBÓR” (zajęcia po seansie w kinie)

Tematyka filmu „Sobibór” stawia przed uczniem duże wymagania merytoryczne i emocjonalne. Nauczyciel powinien wyczuć panujący w klasie nastrój i pozwolić na możliwie swobodną wymianę myśli, moderując przy tym rozmowę.

ZAGAJAMY ROZMOWĘ NA TEMAT WRAŻEŃ Z FILMU

Zależnie od potrzeb uczniów rozmowa może pójść w różnych kierunkach: wrażenia artystycznych, przemyśleń etycznych, podziwu dla bohaterów powstania itp.

PYTANIE DO UCZNIÓW

JAKIE ELEMENTY FABUŁY FILMU UDAŁO IM SIĘ ZWERYFIKOWAĆ Z POMOCĄ INTERNETU?

Wypisujemy najważniejsze spostrzeżenia na tablicy. Szczególnie należy zwrócić uwagę na:

- fakt funkcjonowania od wiosny 1942 do jesieni 1943 roku ośrodka zagłady w Sobiborze, miejsca śmierci ok. 200 tysięcy ludzi;
- charakter obozu w Sobiborze, który był przede wszystkim fabryką śmierci: tylko niewielka część przybywających ofiar była kierowana do niewolniczej pracy, a więc miała szansę na przeżycie czasu dłuższego niż kilka godzin;
- fakt bohaterskiego powstania w dniu 14 X 1943 roku;
- fakt przygotowania planu powstania przez jeńca wojennego, porucznika Armii Czerwonej, Aleksandra Pieczerskiego;
- fakt zamordowania w Sobiborze oprócz Żydów polskich dziesiątków tysięcy Żydów z zachodniej Europy, przede wszystkim Holandii i Francji.

Informujemy uczniów, że na najbliższych lekcjach w oparciu o film poznają bliżej temat Holokaustu.

PRACA INDYWIDUALNA Z UCZNIEM SZCZEGÓLNIE ZDOLNYM

Szczególnie zainteresowanym uczniom możemy zaproponować napisanie pisemnej recenzji z obejrzanego filmu.

SCENARIUSZ II. OD POGARDY DO ZBRODNI: KORZENIE HOLOKAUSTU

Scenariusz lekcji historii lub wiedzy o społeczeństwie dla liceum.

CELE LEKCJI

Wiadomości:

1. Uczeń zna pojęcie antysemityzmu i jego najważniejsze historyczne przejawy.
2. Uczeń zna pojęcia ksenofobii, rasizmu i szowinizmu.
3. Uczeń zna pojęcie pogromu.

Umiejętności:

1. Uczeń potrafi omówić najważniejsze etapy niemieckiej polityki antyżydowskiej, w tym ustawy norymberskie, noc kryształową, powstanie gett, funkcjonowanie obozów zagłady.
2. Uczeń potrafi wyjaśnić znaczenie przeciwstawiania się ksenofobii, antysemityzmowi, rasizmowi i szowinizmowi oraz zaproponować przykładowe działania w tym celu.

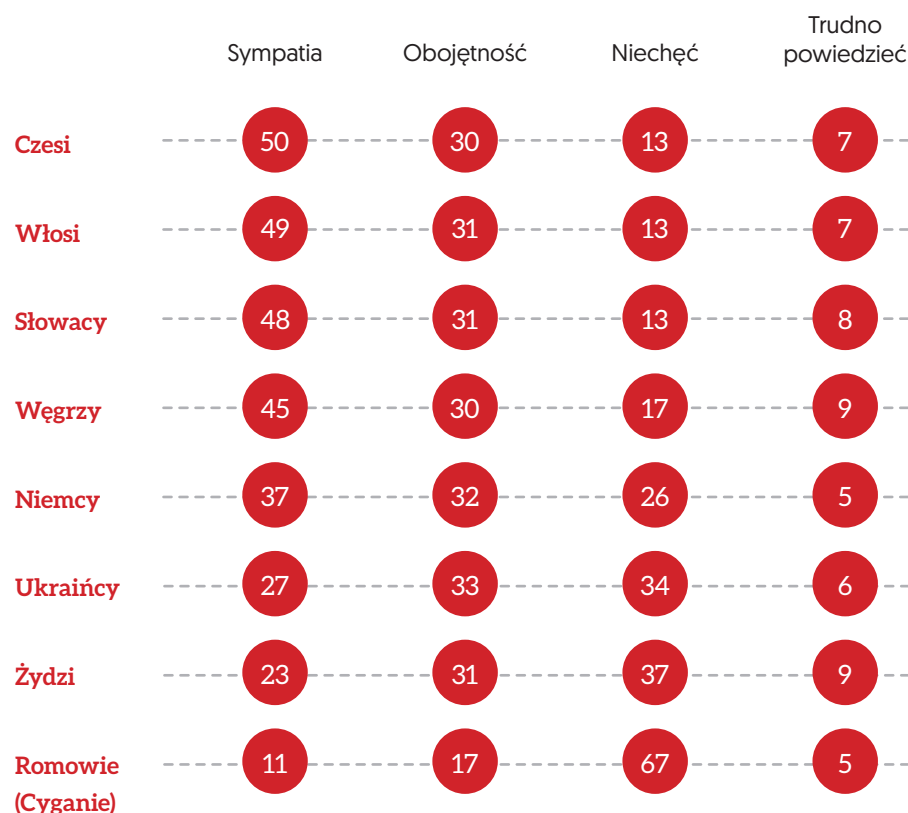
Przygotowujemy:

1. Kopie danych dotyczących sympatii i antypatii Polaków wobec innych narodów. Można je również przygotować do wyświetlenia z pomocą rzutnika, posługując się oryginalnym opracowaniem CBOS [dostępnym pod adresem: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_053_16.PDF].

WPROWADZENIE

Nauczyciel po podaniu tematu lekcji prosi o zapoznanie się z danymi na temat stosunku Polaków do innych narodów.

Pytanie: Jak by Pan(i) określił(a) swój stosunek do innych narodów?

WYKRES 2.1 NA PODSTAWIE: „Stosunek do innych narodów”, Komunikat z badań Centrum Badań Opinii Publicznej nr 53/2016, Warszawa, kwiecień 2016. Materiał dostępny pod adresem: http://www.cbos.pl/spiskom.pol/2016/k_053_16.pdf.

Narody uszeregowane według malejącego zasięgu sympatii.

Zagajamy rozmowę na temat sympatii i antypatii wobec narodów. Pytamy o znane uczniom pozytywne i negatywne stereotypy dotyczące narodów.

Informujemy uczniów, że tematem naszej lekcji będzie antysemityzm i jego historia. Warto zaznaczyć, że wiedza na temat antysemityzmu pozwala lepiej zrozumieć również uprzedzenia wobec innych narodów

i grup społecznych, a dyskusja na temat zapobiegania zjawisku antysemityzmu pozwala również lepiej przeciwstawiać się innym uprzedzeniom i zapobiegać przemocy na ich tle. W tym miejscu można wyjaśnić uczniom pojęcia ksenofobii, rasizmu i szowinizmu. Można to zrobić pytając o te pojęcia i doprowadzić w rozmowie do sformułowania ich definicji.

Pytanie do uczniów

Czy wiesz, ile w Polsce żyje Żydów?

Mogą paść bardzo różne odpowiedzi. Informujemy, że według danych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań, przeprowadzonego w 2011 roku, w Polsce żyje 7,5 tysiąca Żydów.

Pytanie do uczniów

Z czego może wynikać wyraźna w danych statystycznych przewaga osób niechętnych w stosunku do narodu, którego w Polsce od drugiej wojny światowej niemal nie ma?

Mogą paść bardzo różne odpowiedzi. Można, ale nie trzeba zapisywać je na tablicy. Mogą to być np.:

- trwałość antysemickich uprzedzeń;
- trwałość stereotypów, dotyczących np. zamożności Żydów;
- trwałość przekonania o masowym współudziale Żydów w budowaniu ustroju komunistycznego tak w Rosji, jak w Polsce;
- trwałość łączenia Żydów jako całego narodu z odpowiedzialnością za ukrzyżowanie Jezusa;
- niezadowolenie z polityki państwa izraelskiego;
- niezrozumienie pewnych obyczajów, dotyczących np. przestrzegania szabatu;
- krytyka zachowania uczniów i nauczycieli izraelskich podczas wycieczek do Polski.

Wyjaśniamy, że niechęć do Żydów jako narodu i żydów jako wyznawców religii nazywamy antysemityzmem. W przypadku wątpliwości należy wyjaśnić różnicę między odczuwaniem niechęci wobec całej grupy nieznanych sobie ludzi z powodu ich narodowości, wiary czy wyglądu, a osobistym brakiem sympatii do drugiego człowieka spowodowanym na przykład kłótnią.

ZADANIE DLA UCZNIÓW

PROSIMY, BY W PARACH LUB NIEWIELKICH GRUPACH PRZYPOMNIELI SOBIE PRZEJAWY ANTYSEMITYZMU I MOTYWOWANEJ NIM PRZEMOCY W HISTORII. W PRZYPADKU PROBLEMÓW MOŻEMY POZWOLIĆ UCZNIOM NA WYSZUKANIE INFORMACJI W INTERNECIE.

Po upływie kilku minut prosimy o udzielanie odpowiedzi. Zapisujemy je na tablicy w formie osi czasu. Mogą się pojawić na przykład odpowiedzi dotyczące:

- średniowiecznego antysemityzmu (antyjudaizmu), w tym pogromy dokonane w okresie pierwszej wyprawy krzyżowej w Niemczech oraz te z okresu Czarnej Śmierci;
- wypędzenie Żydów z Hiszpanii po zakończeniu rekonkwisty;
- pogromy dokonywane na ziemiach Ukrainy w czasie powstania chmielnickiego;
- pogromy przełomu XIX i XX wieku w carskiej Rosji (możemy zapytać, czy ktoś z uczniów zna film „Skrzypek na dachu”);

- starania o getto ławkowe i numerus clausus w II Rzeczypospolitej;
- politykę antysemicką III Rzeszy, prowadzącą od ograniczenia praw obywatelskich Żydów niemieckich do Holokaustu;
- pogrom w Jedwabnem;
- pogrom w Kielcach;
- wypędzenie Żydów z krajów arabskich około 1948 roku;
- czystkę antysemicką w PRL w 1968 roku.

WYJAŚNIAMY POJĘCIE POGROMU

Zwracamy uwagę na powszechność zjawiska zarówno w sensie chronologicznym, jak geograficznym.

MINI-WYKŁAD

Wyjaśniamy uczniom, że szczytowym epizodem w historii antysemityzmu był Holokaust, którego obraz przedstawia film „Sobibór”. Wyjaśniamy, że partia nazistowska posługiwała się jeszcze w okresie starań o władzę jawnie antysemicką retoryką. Mimo to — lub dzięki temu — trzymała w wyborach z lipca 1932 roku 37,27%, a powtórzonych w listopadzie 1932 roku — 33,09% głosów. Program zawierający w sobie ideologię wyższości rasowej (rasizm), skrajną formę nacjonalizmu (szowinizm), niechęć, a wręcz wrogość w stosunku do obcych (ksenofobię)

oraz antysemityzm zyskał poparcie milionów wyborców. Wkrótce po dojściu do władzy nazisci zaczęli wykluczać Żydów z życia gospodarczego, kulturalnego i politycznego. W 1935 roku przyjęto ustawy norymberskie, dzielące ludność Niemiec na kategorie według przyjętych zasad rasistowskich i pozbawiające Żydów niemieckich praw obywatelskich. Niedługo później na terenie Niemiec, a w okresie wojny na ogromnym obszarze okupowanym Niemcy przeprowadzili zbrodnie ludobójstwa na Żydach i innych narodach oraz grupach społecznych.

?

PYTANIE DO UCZNIÓW

CO SPOWODOWAŁO TAKI WYBUCH ANTYSEMITYZMU W NIEMCZACH? WARTO ZASUGEROWAĆ UCZNIOM, BY PRZYPOMNIELI SOBIE NAJWAŻNIEJSZE WYDARZENIA Z HISTORII NIEMIEC I EUROPY W LATACH 1918-1933. JEŻELI ZAUWAŻALNY JEST BRAK WIEDZY, WARTO PRZEPROWADZIĆ SZYBKIE POWTÓRZENIE WIADOMOŚCI.

Podawane odpowiedzi zbieramy na tablicy w dowolnej wygodnej dla nas formie (lista wypunktowana, mapa myśli). Mogą się pojawić m.in.:

- klęska w wojnie i szukanie winnych;
- poczucie zagrożenia komunistycznego i stereotyp łączący Żydów z komunizmem;
- kryzys gospodarczy i związana z nim radykalizacja nastrojów;
- pozorne sukcesy odnoszone przez systemy niedemokratyczne, na czele z faszyzmem włoskim;
- popularność na całym świecie teorii rasistowskich;
- niezadowolenie z konfliktów i tarć występujących naturalnie w systemie demokratycznym i pokusa zastąpienia go rzekomą jednością w ramach narodowej wspólnoty (Volksgemeinschaft).

Zwracamy uwagę, że antysemityzm pozwalał dostarczyć łatwych odpowiedzi na szereg dręczących ludzi problemów i pytań.

Zwracamy uwagę, że podobne zjawiska, jak na przykład poważne kryzysy gospodarcze czy niezadowolenie z demokracji nie należą wyłącznie do przeszłości. Możliwe jest więc wzmacnianie się ne-

gatywnych zjawisk, takich jak antysemityzm czy szowinizm i związanej z nimi przemocy.

PYTANIE DO UCZNIÓW

JAK MY — ZWYKLI OBYWATELE, UCZNIOWIE, MŁODZI LUDZIE — MOŻEMY PRZECIWSTAWIAĆ SIĘ TYM ZJAWISKOM?

?

Tocząca się rozmowa może wypełnić pozostały czas lekcji, nawet, gdyby pozostały dosłownie pojedyncze minuty. Warto szczególnie zwrócić uwagę na wypowiedzi pokazujące codzienne, drobne zachowania, pomagające w budowaniu pozytywnych zjawisk i zapobieganiu tym negatywnym, np.:

- reagowanie na obraźliwe wypowiedzi, żarty, w tym również te pojawiające się w internecie;
- życzliwość w stosunku do drugiego człowieka, niezależnie od używanego języka, ubioru, koloru skóry, wiary;
- poznawanie innych kultur poprzez szukanie informacji w internecie, lekturę broszur, odwiedzanie dni otwartych w świątyniach, domach kultury itp.;
- organizację wydarzeń dotyczących mniejszości narodowych, etnicznych, ale również seksualnych w przestrzeni szkolnej;
- weryfikowanie powielanych (także w formie internetowych memów) informacji, zawierających często zmanipulowanie lub całkowicie nieprawdziwe (tzw. fake newsy) informacje, mogące służyć budowaniem niechęci do drugiego człowieka.

PODSUMOWANIE

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w przypadku historii Holokaustu szczególnie dobrze widać, jak długotrwałe powielanie stereotypów i podtrzymywanie niechęci, połączone z kryzysami czy poczuciem zagrożenia może prowadzić do zbrodni. Wskazujemy, że przeciwstawianie się negatywnym zjawiskom leży w zasięgu każdego człowieka. Zachęcamy do takich postaw i działań.

SCENARIUSZ III. CZŁOWIEK WOBEC ŚMIERCI I ZŁA: POSTAWY WIĘŹNIÓW SOBIBORU

Scenariusz lekcji historii lub wiedzy o społeczeństwie dla liceum.

CELE LEKCJI

Wiadomości:

1. Uczeń zna sposób funkcjonowania niemieckiego nazistowskiego obozu zagłady.
2. Uczeń zna postać Aleksandra Piecherskiego, przywódcy powstania w Sobiborze.
3. Uczeń zna najważniejsze procesy sądowe, których przedmiotem była zbrodnia Holokaustu.

Umiejętności:

1. Uczeń potrafi omówić różne postawy zajmowane przez człowieka w obliczu ciągłego zagrożenia życia na przykładzie postaw więźniów obozu zagłady w Sobiborze.
2. Uczeń potrafi wyjaśnić znaczenie słowa kapo.

Przygotowujemy:

1. Kartki papieru
2. Markery

Nauczyciel może przed przeprowadzeniem tej lekcji skonsultować szczegóły przeprowadzenia lekcji czy formułowania poszczególnych zagadnień z pedagogiem szkolnym.

WPROWADZENIE DO LEKCJI

Podajemy temat lekcji. Mówimy, że celem lekcji będzie zastanowienie się nad różnymi postawami, jakie człowiek może zająć w obliczu tak ekstremalnych warunków, jak te w obozie w Sobiborze. Prosimy uczniów o przypomnienie sobie i nazwanie różnych postaci żydowskich więźniów Sobiboru pokazanych w filmie.

Mogą pojawić się między innymi następujące postacie [grupy postaci]:

- Axel, holenderski złotnik
- Berliner, kapo
- Bzecki, kapo i powstaniec
- Chaim, więzień, który po przybyciu nowej grupy ofiar radzi Selmie, by zgłosiła jakiś zawód (specjalność), powstaniec
- Janek, Józef, Mojżesz, którzy oskarżyli Pieczerskiego o bycie prowokatorem
- Leo, więzień będący w obozie od roku
- Pieczerski, przywódca powstania
- Selma, uczestniczka powstania

Nauczyciel powinien zadbać, by pojawiły się tam postacie reprezentujące różne postawy, a więc co najmniej jeden uczestnik powstania i jeden spośród kapo. Potrzebne jest co najmniej tyle postaci, ile 3-5 osobowych grup może zostać swobodnie wyznaczonych w klasie.

MINI-WYKŁAD

Pokrótkie przypominamy, jeżeli to konieczne, kim byli i jaką rolę w obozie pełnili poszczególni więźniowie. Zwracamy uwagę, że większość przybywających do Sobiboru Żydów nie miała żadnych szans przetrwania. Sobibór był obozem zagłady, a nieliczni przetrzymywani tu dłużej więźniowie byli wykorzystywani do różnych prac w procesie Zagłady.

Wyjaśniamy, że Aleksander Pieczerski to postać autentyczna. Bohater z Sobiboru przeżył wojnę. Niestety, nie zyskał uznania ze strony państwa radzieckiego. Odznaczenia otrzymał dopiero pośmiertnie.

Przechodząc do kolejnych postaci wyjaśniamy znaczenie słowa kapo. Wyjaśniamy, że pochodzenie słowa nie jest jasne, ale najprawdopodobniej wywodzi się ono od niemieckiego określenia „Kameradschaft-polizei” — „koleżeńska służba policyjna”. Od decyzji nauczyciela zależy, czy w tym miejscu warto wskazać, że Niemcy utrzymywali bardzo

nieliczne załogi obozów także dzięki temu, że część obowiązków przekazywali zmuszonym lub dobrowolnie się zgłaszającym więźniom. Warto wykorzystać przy tym okazję i zwrócić uwagę na niestosowność używania słowa „kapuś” w koleżeńskich sporach.

Jeżeli jest to konieczne, nauczyciel może też wytłumaczyć znaczenie określenia „prowokator”.

Dzielimy klasę na grupy po 3-5 uczniów. Grupy dostają kartki papieru i markery. Przydzielamy grupom kolejne postacie.

ZADANIE DLA GRUP

W CIĄGU OK. OŚMIU MINUT (CZAS MOŻNA SKRÓCIĆ LUB WYDŁUŻYĆ ZALEŻNIE OD POZIOMU ZAANGAŻOWANIA UCZNIÓW LUB POZOSTAŁEGO CZASU LEKCJI) UCZNIOWIE POWINNI ZASTANOWIĆ SIĘ, Z CZEGO WYNIKAŁO PRZYJĘCIE PRZEZ DANĄ POSTAC KONKRETNEJ POSTAWY — JAKIE BYŁY JEJ MOTYWACJE? NAUCZYCIEL POWINNIEN ZWRÓCIĆ UWAGĘ UCZNIÓW NA FAKT, ŻE POSTACIE PRZEDSTAWIONE SĄ W WIELU PRZYPADKACH WZOROWANE NA PRAWDZIWYCH LUDZIACH. ICH DRAMATÓW I TRAGEDII NIE JESTEŚMY W STANIE W PEŁNI ZROZUMIEĆ, ALE MOŻEMY PODJĄC TAKĄ PRÓBĘ. NIE NALEŻY JEDNAK ZBYT ŁATWO ICH OCENIAC.

Nauczyciel może pomóc uczniom szeregiem pytań pomocniczych, na przykład:

- Czy więźniowie wiedzieli o masowym mordowaniu Żydów?
- Czy do obozu trafili prosto z wolności, czy mieli już za sobą pobyt w getcie lub innym obozie?
- Czy widzieli szansę ucieczki?
- Czy widzieli szansę przetrwania w obozie?
- Czy widzieli szansę przetrwania poza obozem?
- Co jeszcze powstrzymywało ich przed ucieczką?

OMÓWIENIE ZADANIA

Prosimy grupy o krótkie przedstawienie wniosków. Na tablicy zapisujemy hasłowo kolejne motywacje, wartości, zjawiska popychające do

przyjmowania różnych postaw. Na liście mogą się znaleźć zjawiska popychające do przyjęcia danej postawy, jak:

- ciągłe zagrożenie życia;
- towarzysząca Żydom od początku okupacji świadomość niemieckiej dominacji czy wyższości pod względem siły wojskowej;
- śmierć członków rodziny i przyjaciół;
- upokarzanie w gettach i obozie

albo wartości, którymi kierowali się więźniowie, jak:

- wolność;
- życie;
- przyjaźń;
- wiara;
- miłość;
- patriotyzm.

Od decyzji nauczyciela zależy, czy zbierze te hasła w jednej kolumnie, w dwóch kolumnach czy w formie mapy myśli.

?

PYTANIE DO UCZNIÓW

DLACZEGO, ICH ZDANIEM, DWÓCH KAPO Z FILMU PRZYJĘŁO TAK RÓŻNE POSTAWY? BERLINER WYKAZUJE SIĘ BARDZO DUŻĄ GORLIWOŚCIĄ, PODKREŚLA SVOJĄ LOJALNOŚĆ WOBEC NAZIZMU. BŻECKI PRZYŁĄCZA SIĘ DO POWSTANIA.

?

PYTANIE POMOCNICZE

CO ICH ŁĄCZY? OBAJ SĄ ŻYDAMI, OBAJ SĄ WIĘZNIAMI, OBAJ WIEDZĄ, DO CZEGO SŁUŻY OBÓZ.

Wysłuchujemy kilku wypowiedzi. Podsumowując tę krótką rozmowę zwracamy uwagę, że więźniowie obozu poddawani byli trudnym do wyobrażenia przeżyciom i konfliktom wartości. W przypadku Berlinera mógł to być na przykład konflikt chęci przeżycia oraz mieszanej niemieckiej i żydowskiej tożsamości narodowej.

PYTANIE DO UCZNIÓW

CZY TAKIE EKSTREMALNE ZJAWISKA, JAK CIĄGŁE ZAGROŻENIE ŻYCIA NALEŻĄ TYLKO DO PRZESZŁOŚCI?

Uczniowie mogą wskazać szereg wydarzeń najnowszej historii i współczesności, które również wystawiły i wystawiają ludzi na wielką próbę. Jako wątki mogą się pojawić m.in.:

- zbrodnie ludobójstwa w Rwandzie i byłej Jugosławii;
- wojny w Syrii, Czeczenii, Iraku;
- katastrofy humanitarne, takie jak trwająca klęska głodu w Jemenie.

Wykorzystujemy okazję by zwrócić uwagę na potrzebę niesienia pomocy wszędzie tam, gdzie dzieje się zło.

Mówimy, że w przypadku Holokaustu świat zareagował za późno. Reakcja na wiadomości o Zagładzie w czasie wojny i próba osądzenia winnych po wojnie są przedmiotem dyskusji.

MINI-WYKŁAD

Mówimy, że załogi niemieckich obozów koncentracyjnych i zagłady były sądzone w bardzo wielu procesach. Zbrodnia Holokaustu była jednym z tematów prac Międzynarodowego Trybunału Wojskowego oraz kolejnych procesów norymberskich. Odbyły się również wielkie procesy załóg Auschwitz-Birkenau czy Majdanka. Szereg zbrodniarzy osądził polski Najwyższy Trybunał Narodowy. Jeszcze w latach 60-tych odbywały się procesy załóg Sobiboru i Treblinki. Wielu zbrodniarzy uniknęło jednak sprawiedliwości. Podczas tych procesów sądzono również obozowych kapo. Mówimy — zamykając nasz wykład — że oczywiście nie wszystkich.

PYTANIE DO UCZNIÓW

CZY KAPO Z NIEMIECKIEGO OBOZU KONCENTRACYJNEGO POWINIEN BYĆ PO WOJNIE SĄDZONY ZA WSPÓŁUDZIAŁ W ZBRODNI?

Wysłuchujemy wypowiedzi. Mogą się pojawić bardzo różne odpowiedzi, od stanowczego poparcia dla sądenia kapo (np. potrzeba zemsty, karania zdrady towarzyszy i braku solidarności) po stanowczy sprzeciw (np. potrzeba wybaczenia, zrozumienia dla skrajnych zachowań). Możemy przypomnieć uczniom swoją uwagę z końca wykładu, że nie sądzono przecież wszystkich kapo.

PYTANIE POMOCNICZE

JAK SĄDZĄ, KTÓRYCH SĄDZONO I SKAZYWANO? BARDZIEJ BERLINERA CZY BARDZIEJ BŹECKIEGO?

Pytanie pomocnicze powinno sprowadzić dyskusję do wspólnego wątku: nawet w roli kapo można było się bardzo różnie zachowywać. Ci sądzeni i skazywani wykazywali się sadyzmem, przesadną gorliwością, inicjatywą w prześladowaniu współwięźniów.

Mówimy, że Holocaust pozostawił nas z bardzo wieloma pytaniami. Są to między innymi wątpliwości co do prawa człowieka do ratowania własnego życia kosztem życia drugiego człowieka.

Dyskusja taka, uważnie moderowana przez nauczyciela, pozwala zorientować się w poziomie empatii uczniów oraz stopniu zrozumienia omawianych zjawisk. Może też ona zwiększyć wrażliwość uczniów na różne wartości i ich konflikty.

PODSUMOWANIE LEKCJI

Zwracamy uwagę, że więzień niemieckiego obozu był uczestnikiem i świadkiem strasznych, trudnych do wyobrażenia wydarzeń. Powinno się unikać łatwego i surowego oceniania ludzkich zachowań. Warto natomiast zastanawiać się nad tymi problemami historii i pamiętać, że ludzie współczesnego świata, także wokół nas wciąż stoją przed dramatycznymi wyborami.

SCENARIUSZ IV. OPÓR: NIE TYLKO BOHATEROWIE

Scenariusz lekcji historii dla liceum.

CELE LEKCJI

Wiadomości:

1. Uczeń zna najważniejsze przykłady oporu okupowanej ludności Europy przeciwko nazistowskim Niemcom, w tym przykłady oporu ludności żydowskiej.

Umiejętności:

1. Uczeń potrafi wyjaśnić, na czym polegała różnica między oporem żydowskim (na przykładzie powstania w getcie warszawskim i powstania w Sobiborze) a oporem ludności nieżydowskiej (na przykładzie powstania warszawskiego).
2. Uczeń potrafi wyjaśnić emocje wyrażone w wierszu Władysława Szlengla pt. „Kontratak”.

Przygotowujemy:

- mapę Europy z lat drugiej wojny światowej;
- dostosowane do wymiarów mapy kartki, np. biurowe karteczki samoprzylepne w dwóch kolorach;
- taśmę klejącą;
- mazaki;
- odbity wiersz Władysława Szlengla pt. „Kontratak”.

WPROWADZENIE DO ZAJĘĆ:

Informujemy uczniów, że tematem lekcji będą przykłady żydowskiego oporu przeciwko Niemcom, takie jak bohaterskie powstanie pokazane w filmie „Sobibór”.

ZADANIE DLA UCZNIÓW

PROSIMY O PRZYPOMNIENIE SOBIE ZNANYCH UCZNIOM PRZYKŁADÓW WALKI LUDNOŚCI KRAJÓW OKUPOWANYCH Z NIEMCAMI I ICH SOJUSZNIKAMI. ZADANIE TO UCZNIOWIE MOGĄ WYKONAĆ W PARACH, KORZYSTAJĄC Z PODRĘCZNIKA I INTERNETU.

Po upływie kilku minut prosimy o podawanie odpowiedzi. Zapisujemy podawane przykłady na kartkach. Przykłady walki Żydów Europy zapisujemy na kartkach odmiennego koloru. Prosimy uczniów o przy mocowanie kartek w odpowiednich miejscach na mapie. Przykładowy wybór może zawierać:

MINI-WYKŁAD

Wyjaśniamy znaczenie poszczególnych wydarzeń. Opowiadamy uczniom o powstaniu w getcie warszawskim, podkreślając, że był to największy akt oporu Żydów Europy przeciwko niemieckiemu okupantowi. Podkreślamy, że powstanie wybuchło w obliczu ostatecznej likwidacji getta przez Niemców 19 IV 1943, gdy front znajdował się jeszcze setki kilometrów dalej na wschód. Oznaczało to, że celem powstania nie było wyzwolenie Warszawy czy pobicie armii niemieckiej, z czego powstańcy doskonale zdawali sobie sprawę.

PYTANIE DO UCZNIÓW

CO RÓŻNIŁO OPÓR LUDNOŚCI NIEŻYDOWSKIEJ — NP. POWSTANIE WARSZAWSKIE — OD OPÓR ŻYDÓW EUROPY — NP. POWSTANIA W GETCIE WARSZAWSKIM I POWSTANIA W SOBIBORZE?

Wysłuchujemy odpowiedzi, zapisując je na tablicy w dowolnej formie, np. mapy myśli. Warto zwrócić uwagę przede wszystkim na następujące różnice:

- Żydzi byli przez Niemców skazani na śmierć jako cały naród. Polakom, mimo okrucieństw wojny i okupacji podobny los w 1944 roku nie groził;
- powstanie warszawskie wybuchło z nadzieją na zwycięstwo i wyzwolenie Warszawy. Powstanie w getcie warszawskim nie miało szans na zwycięstwo, jego celem była zemsta i walka o godność;
- Polacy przed powstaniem warszawskim, choć pod okupacją, zachowali sporą swobodę przemieszczania się czy przekazywania informacji. Żydzi od utworzenia gett byli albo więźniami, albo musieli ukrywać się w ciągłym strachu.

ŹRÓDŁO:

Rozdajemy uczniom odbity na kartkach fragment wiersza Władysława Szlengla [1914-1943] pod tytułem „Kontratak”.

(...)

*Słyszysz niemiecki Boże
 jak modlą się Żydzi w „dzikich” domach
 Trzymając w ręku łom czy żerdź.
 Prosimy Cię Boże o walkę krwawą,
 Błagamy o gwałtowną śmierć.
 Niech nasze oczy przed skonaniem
 Nie widzą jak się wloką szyny.
 Ale daj dłoniom celność, Panie
 Aby się skrwawił mundur siny.
 Daj nam zobaczyć zanim gardła
 Zawrze ostatni, głuchy jęk
 W tych butnych dłoniach, w łapach z pejcem
 Zwyczajny nasz człowieczy lęk.
 Z Niskiej i z Miłej, z Muranowa
 Wykwita płomień z naszych luf.
 To wiosna nasza! To kontratak!
 To wino walki uderza do głów!
 To nasze lasy partyzanckie,
 Zaułki Dzikiej i Ostrowskiej.
 Drżą nam na piersiach numerki „blokowe”,
 Nasze medale z wojny żydowskiej.
 Krzyk czterech liter błyska czerwienią,
 Jak taran bije słowo: BUNT
 (...)*

OBJAŚNIENIA

Wyjaśniamy uczniom poszczególne sformułowania.

- „dzikimi” domami nazywano budynki oficjalnie niezamieszkałe, wykorzystywane na kryjówki;
- sformułowanie „łom czy żerdź” podkreśla znikomą ilość uzbrojenia znajdującą się rękach powstańców;
- określenie „Niech nasze oczy przed skonaniem / Nie widzą jak się wloką szyny” wskazuje, że autor, pisząc swój wiersz w warszawskim getcie doskonale wiedział, jaki los spotyka Żydów wywożonych do Treblinki;
- Niska, Miła, Dzika, Ostrowska to ulice warszawskiego Muranowa, dzielnicy zamieszkałej już przed wojną głównie przez Żydów. Między innymi te ulice obejmowało szczątkowe, istniejące do wiosny 1943 warszawskie getto;
- ocalenie w czasie „Wielkiej Akcji” — wywiezienia w lipcu, sierpniu i wrześniu 1942 roku około trzystu tysięcy ludzi do obozu zagłady w Treblince — dawały przydzielane nielicznym „numerki”. Były one przymocowanym do ubrania zaświadczeniem, że posiadacz pracuje w jednym z „szopów”, czyli istniejących na terenie getta fabryk czy warsztatów. O dramatycznych okolicznościach rozdawania numerków pisała m.in. Hanna Krall w „Zdążyć przed Panem Bogiem”, książce opartej o rozmowy z Markiem Edelmanem.

PYTANIE DO UCZNIÓW

JAKIE, WEDŁUG AUTORA, BYŁY MOTYWACJE POWSTAŃCÓW Z WARSZAWSKIEGO GETTA?

Omawiamy wymieniane wartości i emocje.

PYTANIE DO UCZNIÓW

CZYM RÓŻNI SIĘ MOTYWACJA OPISANA W WIERSZU OD TEJ POKAZANEJ W FILMIE?

Omawiamy różnice. Szczególnie warto zwrócić uwagę na fakt, że — choć jedne i drugie okoliczności trudne są do wyobrażenia — bohaterowie zrywu w Sobiborze musieli organizować się w jeszcze trudniejszych warunkach (bez jakichkolwiek możliwości kontaktu ze światem zewnętrznym, kupienia broni itp.), ze świadomością, że mają przed sobą w najlepszym wypadku tygodnie życia. Jednak w wypadku powodzenia zrywu mieli szansę ująć do otaczających Sobibór lasów.

Zależnie od pozostałego czasu, możemy jeszcze zagaić dyskusję na następujący temat:

w rocznicę wybuchu powstania warszawskiego — 1 sierpnia o godzinie 17:00 — w Warszawie i wielu innych miejscowościach wyją syreny. Czy powinno się w ten sposób również uczcić rocznicę powstania w getcie warszawskim lub obozie zagłady w Sobiborze?

Podsumowujemy rozmowę i całą lekcję. Upewniamy się, czy uczniowie rozumieją różnice między przytoczonymi przykładami: powstaniem warszawskim a powstaniem w getcie warszawskim.

PRACA INDYWIDUALNA Z UCZNIEM SZCZEGÓLNIE ZDOLNYM

Szczególnie zainteresowani tematem uczniowie mogą otrzymać do przeczytania kanoniczny esej dr. Jana Błońskiego pt. „Biedni Polacy patrzą na getto”, opublikowany w „Tygodniku Powszechnym” nr 2 / 1987. Z lekturą może być powiązana praca dodatkowa w postaci pisemnej refleksji nad tekstem lub jego omówienia w klasie. Dobrym uzupełnieniem omawianego tematu może być również obejrzenie krótkometrażowego filmu „Apel” Ryszarda Czechały.

ANEKS. “ZIEMIO, NIE KRYJ MOJEJ KRWI...” – WYCIECZKA DO WYBRANEGO MIEJSCA ZAGŁADY

Wycieczka do miejsc pamięci Zagłady pozwala wzmocnić pamięć o niej i otworzyć szereg wartościowych rozmów z uczniami, wykraczających daleko poza program nauczania historii.

Autor niniejszego opracowania organizuje od szeregu lat oparte o autorski program wycieczki do Muzeum Walki i Męczeństwa w Treblince. Ten scenariusz powstał na podstawie zgromadzonych doświadczeń i przemyśleń, a przede wszystkim przekonania, że takie wycieczki warto i należy organizować.

Wycieczka szkolna jest specyficznym narzędziem edukacyjnym. Pozwala wyjść poza ramy systemu klasowo-lekcyjnego, a także wprowadzić bardzo cenne elementy interdyscyplinarne w nauczaniu.

Nie przypadkiem ta część publikowanych materiałów zatytułowana jest Aneksem. Nie ma bowiem możliwości stworzenia jednego, uniwersalnego scenariusza, który mógłby być zastosowany przez nauczycieli z różnych stron Polski. Jest to zbiór wskazówek i pomysłów, które nauczyciel może sam według swojej wizji i wiedzy rozwinąć.

CEL WYCIECZKI

Wycieczka szkolna, podobnie jak każda lekcja powinna mieć cele, uświadomione w pierwszej kolejności przez nauczyciela. Nauczyciel powinien odpowiedzieć sobie na pytanie: po co chciałbym tam zabrać młodzież? Samo pokazanie miejsca to za mało, również dlatego, że w szeregu miejsc powiązanych z Zagładą znajdują się wyłącznie pomniki, brakuje zaś widocznych śladów np. obozowej infrastruktury. Jaką wiedzę chciałbym/chciałabym przekazać, jakie umiejętności rozwinąć? Przykładowe cele dla przykładowego scenariusza zostały omówione w dalszej części tekstu.

WYBÓR MIEJSCA

Na obszarze współczesnej Rzeczypospolitej znajdują się setki miejsc uświęconych krwią ofiar zbrodni nazistowskich. Dokonując wyboru głównego celu wycieczki szczególnie należy kierować się:

- położeniem szkoły — rozsądna górna granica jednodniowej wycieczki autokarowej to dystans 150 kilometrów w jedną stronę;
- istnieniem w danym miejscu infrastruktury i przestrzeni do prowadzenia zajęć — wartościowego artystycznie pomnika, muzeum z salą do prowadzenia zajęć, ale również toalet (to element często zapominany przez organizatorów).
- historią lokalną — miejscem Zagłady społeczności żydowskiej danego miasta, losami patrona szkoły itp.;
- porą roku, od której zależy możliwość przeprowadzenia długich zajęć plenerowych, na przykład pleneru fotograficznego.

Oczywiście, dla nauczycieli ze szkół położonych na obszarze większości województwa lubelskiego naturalnym miejscem wycieczki powiązanej z obejrzeniem filmu będzie teren obozu zagłady w Sobiborze.

Warto pamiętać, że miejsca najpopularniejsze — na czele z Muzeum Auschwitz-Birkenau — wcale nie muszą być najlepszym miejscem do realizowania autorskich zajęć na temat Zagłady.

PRZYSTANEK WSTĘPNY

Należy mieć na uwadze, że historia Zagłady jest trudna, zarówno pod względem merytorycznym, jak emocjonalnym. Bezpośrednie przejście ze zwykłego dnia lekcji do zwiedzania miejsca Zagłady może utrudnić uczniom udział w zajęciach i odbiór informacji.

Zwiedzanie miejsca Zagłady warto poprzedzić wstępem, podczas którego opowiedzieć można o historii i kulturze Żydów polskich.

Takim miejscem może być cmentarz żydowski (pamiętać trzeba o nakryciach głowy dla mężczyzn) lub synagoga. W takim miejscu można przypomnieć zarówno o tysiącleciu wspólnej historii czy liczbie Żydów w przedwojennej Rzeczypospolitej, ale również o żywym antysemityzmie i jego przejawach. W przypadku zrealizowania wcześniejszych scenariuszy lekcji można odwołać się do nich, przypominając najważniejsze fakty i wspólne spostrzeżenia.

RDZEN ZAJĘĆ

Główną częścią zajęć jest oczywiście pobyt na terenie wybranego miejsca Zagłady. Omówić warto nie tylko chronologię i przebieg zbrodni, ale również upamiętnienia, tworzące przecież osobny, interesujący dział współczesnej sztuki. Jeżeli zaistnieje konieczność skorzystania z usług lokalnego przewodnika warto omówić z nim wcześniej, na przekazaniu jakich zagadnień szczególnie nam zależy.

Czym innym są warsztaty muzealne, oferowane przez szereg instytucji. Skorzystanie z nich na pewno należy rozważyć.

Ponieważ najlepiej pracuje się w niezbyt dużej grupie — którą z pewnością np. 50-osobowa grupa dwóch połączonych klas nie jest — warto pomyśleć o blokowym układzie zajęć. Przykładowo, po przybyciu na miejsce odbywa się wspólny wstęp. Nauczyciel może wtedy poinformować uczniów gdzie są i co się w danym miejscu dokonało. Następnie dzielimy uczniów na dwie grupy. Jedna udaje się z jednym opiekunem czy przewodnikiem na teren pomnika. Druga z innym nauczycielem lub przewodnikiem zostaje w budynku muzeum i, korzystając z istniejącej w wielu muzeach sali konferencyjnej odbywa zajęcia. Następnie, po upływie 45 czy 60 minut następuje krótka przerwa toaletowa i zamiana grup. Innym pomysłem mogą być równoległe zajęcia na wokół pomnika czy muzeum: jedno ściśle historyczne, drugie mające charakter poważnego pleneru artystycznego połączonego z rozmową na temat upamiętniania Holokaustu. Zajęcia kończy wspólne zakończenie w budynku muzeum.

INTERDYSCYPLINARNOŚĆ

Wycieczka daje znakomitą okazję do wyjścia poza ramy przedmiotu. Naturalna jest przy jej organizacji współpraca historyka z nauczycielem wiedzy o społeczeństwie [tematy mniejszości narodowych, tolerancji, praw człowieka] lub odwrotnie — wtedy nauczyciel wiedzy o społeczeństwie wykorzystuje wiedzę i umiejętności nauczyciela historii, języka polskiego [literatura obozowa], ale również pedagogiem szkolnym [pozytywne i negatywne zjawiska w grupie i społeczeństwie]. Liczba kombinacji jest praktycznie nieograniczona.

PRZYSTANEK ZAMYKAJĄCY

Choć dobre zakończenie może mieć miejsce w budynku muzeum czy przed pomnikiem, warto rozważyć jeszcze przystanek zamykający, łączący tragiczny temat wycieczki z codziennym życiem i ułatwiający przyjęcie ogromu trudnych informacji. Mówiąc prościej: przystanek taki ułatwi powrót do codzienności. Dobrą zamykającą klamrą może być konieczny na dłuższej wycieczce obiad, któremu towarzyszy rozmowa, spotkanie z osobami zajmującymi się dialogiem polsko-żydowskich czy spotkanie z osobą odznaczoną tytułem Sprawiedliwego Wśród Narodów Świata — niestety, raczej w formie spotkania z członkami rodziny lub wizytą na grobie takiej osoby.

Przykładowa wycieczka: z Warszawy do Trebłinki

PROGRAM

- 7:45** wyjazd z Warszawy do Broku (z jedną przerwą)
- 9:45-10:30** postój w Broku: zwiedzanie cmentarza żydowskiego. Przejazd do Trebłinki
- 11:00-14:15** postój w Trebłince
- wspólne wprowadzenie w sali Muzeum Walki i Męczeństwa
 - zajęcia zamiennie w dwóch grupach:
 - wycieczka na teren dawnego obozu zagłady
 - warsztaty w budynku muzeum
- 14:15** przejazd do Sokołowa Podlaskiego
- 15:00-16:00** obiad w Sokołowie Podlaskim. Przejście na cmentarz
- 16:30** złożenie kwiatów na grobie p. Kazimierza Miłobędzkiego, Sprawiedliwego Wśród Narodów Świata. Odjazd do Warszawy
- 19:00** przyjazd do Warszawy, zakończenie wycieczki

CELE WYCIEZKI

Wiadomości:

1. Uczeń zna pojęcia: kirkut, obóz zagłady, Holokaust, Szoah, Akcja „Reinhardt”, Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata.
2. Uczeń zna najważniejsze fakty dotyczące obozu zagłady w Trebłince i jego roli w zbrodni dokonanej na żydowskiej ludności Warszawy.

Umiejętności:

1. Uczeń potrafi wyjaśnić różnice między obozem koncentracyjnym [pracy przymusowej] a obozem zagłady.
2. Uczeń potrafi wyjaśnić różnice między oporem ludności polskiej — na przykład w powstaniu warszawskim — a żydowskiej — na przykład w powstaniu w obozie w Trebłince.

3. Uczeń potrafi omówić zagrożenia, jakie stały przed osobami niosącymi pomoc Żydom, a tym samym omówić skalę heroizmu osób odznaczonych tytułem Sprawiedliwego Wśród Narodów Świata.

* * *

Zrealizowanie części lub całości proponowanych zajęć, połączonych klamrą filmu „Sobibór” z pewnością zwiększy nie tylko wiedzę uczniów na temat zbrodni Holokaustu, ale również uwrażliwi ich na krzywdę drugiego człowieka i pokaże, jak potworne mogą być konsekwencje dzielenia ludzi według kluczy antysemityzmu, rasizmu, ksenofobii czy szowinizmu.

NOVA FILMS

